

УДК 393.97

Стеблинська Оксана Степанівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються окремі питання запровадження ювенальних судів в Україні та їх місце у системі суб'єктів щодо запобігання делінквентності неповнолітніх.

Ключові слова: девіантна поведінка, делінквентність, злочинність неповнолітніх, превентивні заходи, ювенальна юстиція.

Постановка проблеми. Практично з моменту зародження кримінології об'єктом пильної уваги вчених стала злочинність неповнолітніх. Така увага пояснюється місцем, яке займають неповнолітні як соціально-демографічна група в соціальній структурі суспільства. Особливе становище неповнолітніх в соціальній структурі визначається не лише тим, що вони є однією з найбільш масових соціально-демографічних груп суспільства, але й тим, що майбутнє суспільства з високим ступенем вірогідності можна прогнозувати, виходячи із стану справ у процесі соціалізації молодого покоління.

Довготривала криза в усіх сферах суспільного життя стала детермінантою дисфункцій основних інститутів соціалізації, що за умов стабілізації загальних показників злочинності у 1999 та 2000 роках призвело до збільшення питомої ваги злочинів, вчинених неповнолітніми та молоддю. До того ж викликають значне занепокоєння зміни, що відбуваються в структурі злочинності неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти запобігання і наркотизму, і злочинності неповнолітніх раніше як досліджувалися на рівні кандидатських дисертацій Н. В. Яницької, Т. Л. Кальченко, Л. С. Дубчак, так і були предметом уваги українських і російських учених, зокрема: В. В. Беспалька, Б. С. Бейсенова, Р. І. Благути, Р. В. Булатова, О. М. Джужі, А. І. Долгової, І. П. Лановенка, М. П. Легецького, Н. Ю. Максимової, А. Й. Міллера, Г. М. Міньковського, І. М. Мотринця, С. Г. Поволоцької, А. І. Рощина, А. П. Тузова, М. С. Хруппи та ін.

Постановка завдання. Незважаючи на наявність значного обсягу наукових праць, присвячених проблемі злочинності неповнолітніх та питанню суб'єктів щодо запобігання делінквентності неповнолітніх, питання щодо місця та ролі системи ювенальних судів у системі суб'єктів для запобігання вищевказаним явищам є ще мало дослідженим. Отже, метою статті є з'ясування місця і ролі ювенальної юстиції у системі запобігання делінквентності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неабияка увага звертається сьогодні як громадсько-політичними організаціями, так, особливо, правоохоронними органами на питання збільшення девіантних проявів серед неповнолітніх та їх профілактики, оскільки у залежність від наркотиків та алкоголю з кожним роком потрапляє все більше неповнолітніх. Надзвичайно складною є наркотична ситуація серед неповнолітніх в

Україні, яка продовжує входити до числа держав, для населення яких характерним є досить високий рівень вживання наркотиків. Зростає і питома вага неповнолітніх серед тих, які потрапили в залежність від алкоголю. За даними соціологічних опитувань, майже 58 % неповнолітніх у віці від 14 до 18 років вживають час від часу алкогольні напої, серед яких значний відсоток складають дівчата.

Соціальна небезпека поширення пияцтва та наркоманії у середовищі неповнолітніх полягає і в тому, що вони є підґрунтям для вчинення злочинів, у тому числі й тяжких. Перебуваючи в полоні хворобливої пристрасті чи намагаючись роздобути гроші для придбання алкогольних напоїв і наркотиків, більшість неповнолітніх беззаперечно готові вчинити будь-які злочинні дії. За даними статистики, найбільш поширеними злочинами, вчиненими в такому стані є: крадіжки (69,6 %), грабежі (7,33 %), хуліганство (6,97 %), розбій (2,78 %), умисні вбивства і замах на вбивство (1,03 %), нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень (1,03 %).

Окрім того, за даними МВС України, поряд зі зростанням кількості неповнолітніх споживачів алкоголю та наркотиків досить високим залишається число злочинів, вчинених ними в стані сп'яніння. Так, у 1992 р. було зареєстровано 4533 таких злочинів. Пік цього виду злочинності неповнолітніх випав на 1995-1996 рр., коли було зареєстровано 5414 і 5435 злочинів відповідно. У наступні роки і досі аналізований вид злочинів характеризується поступовим зниженням із коливанням в окремі роки. Так, у 2002 р. було зареєстровано 3853 такі злочини, у 2003 р. – 3995, в 2005 р. – 3070, в 2008 р. – 3073, 2010 – 4113 злочинів.

На сьогоднішній час злочини, які вчиняють неповнолітні, все частіше відзначаються немотивованою жорстокістю, малозначністю мотивів, цинізмом і бездушністю та все частіше вчиняються у складі організованих груп. Окрім того, злочинність неповнолітніх з кожним роком невпинно «молодшає»: за 13 років кількість засуджених вікової категорії 14-16 років у загальному масиві неповнолітніх засуджених зросла з 17 до 30 % [1; 5, с. 2].

Тому варто погодитись із Крестовською Н.М., що охорона дитинства та захист прав дітей об'єктивно стають одним із пріоритетів юридичного забезпечення національної безпеки, оскільки наявна депопуляція та невтішні демографічні прогнози, рівень якості життя дітей та молоді, що не відповідає гуманітарним світовим стандартам, зниження освіченості, незадовільний стан правової культури, відсутність позитивної динаміки у протидії негативним явищам у дитячому та молодіжному середовищі ставлять під загрозу майбутнє та саме існування українського суспільства. Від «молодіжного» та «дитячого» чинників, яким від природи властивий великий інноваційний потенціал, значно залежать реформування українського суспільства, його подальший соціальний та економічний розвиток, просування до інформаційного суспільства та демократії [2, с. 1].

Нині дедалі більше юристів-практиків, науковців усвідомлюють, що необхідно впроваджувати найбільш ефективні способи і розглядати новітні напрями соціалізації тієї молоді, поведінка якої не відповідає соціально спрямованим, загальноприйнятим нормам та очікуванням. З огляду на таку ситуацію виправити становище за допомогою лише засобів кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців неможливо, тому потрібно створити систему ювенальної юстиції (цілий комплекс заходів, спеціальних програм).

Таким чином, назріла необхідність повернутися до питання, яке в Україні суспільство намагалося вирішити ще в XIX ст., тобто понад 100 років тому. Це впровадження інститутів, що забезпечували б соціалізацію неповнолітніх правопорушників [4, с. 39].

Основним принципом цього правосуддя є доктрина «*parens patriae*» (від лат. – батько країни, спаситель), згідно з якою держава відповідає за неповнолітніх, захищаючи їх від шкідливого оточення й застерігаючи від небезпечної поведінки.

Підлітки за своїми психологічними особливостями ще не здатні повною мірою усвідомлювати свої вчинки та відповідати за них перед законом. Проте їх можна перевиховати та допомогти адаптуватися в суспільстві. Зрозуміло, що ювенальна юстиція виходить далеко за рамки суто юриспруденції. До роботи з підлітками, які вступили в конфлікт із законом, залучаються працівники соціальних служб та недержавних організацій, педагоги, психологи й фахівці інших галузей. Центральною установою ювенальної юстиції все ж є суд, але з багатьма специфічними особливостями [5, с. 2-3].

За загальними уявленнями, система ювенальної юстиції в Україні має включати ювенальні (спеціалізовані) суди, спеціальні органи профілактики, контролю і захисту, спеціалізовані органи досудового слідства, установи відбування покарання, реабілітації та соціальної адаптації.

Ювенальний суд як базовий орган у системі ювенальної юстиції має не тільки з'ясувати обставини злочину, а й ретельно вивчати причини та умови, що сприяли асоціальної поведінці підлітка, вживати заходів до їх усунення, з'ясувати ступінь антисоціальних установок і, виходячи з нього, застосовувати адекватні заходи кримінально-правового впливу, контролювати діяльність інших органів, що входять до цієї системи. Метою діяльності такого суду є не покарання неповнолітнього, а здійснення щодо нього комплексу заходів, спрямованих на індивідуальне піклування, виховання, захист від негативного впливу оточення.

Однак ювенальна юстиція – це не тільки комплекс заходів, а й політика держави, зорієнтована на виховання молоді в дусі поваги і любові до батьків, близьких, поваги до чужої праці та власності, виховання підлітка таким чином, щоб у нього не виникало бажання порушити закон, а у випадку, коли це сталося, – існувала б реальна можливість виправлення, реабілітації, професійного навчання та працевлаштування у подальшому.

Історично склалося так, що ювенальна юстиція виникла як правосуддя в кримінальних справах, тому її законодавчою основою є насамперед норми та інститути кримінального права і процесу.

Аналіз положень Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України з точки зору відповідності національного законодавства вимогам міжнародно-правових актів (Конвенції ООН про права дитини (1989 р.), Мінімальним стандартним правилам, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1955 р.), іншим правилам ООН) та вивчення практики інших держав свідчать, що в чинному національному законодавстві дотримано принципи міжнародних стандартів здійснення правосуддя щодо зазначеної категорії осіб, диференційовано умови їх кримінальної відповідальності, передбачено застосування до них примусових заходів виховного характеру замість кримінального покарання, тобто альтернативних заходів впливу на тих осіб, які вступили у конфлікт із законом, містяться спеціальні процесуальні норми, спрямовані на поліпшення захисту їхніх прав.

Ефективно ж застосовувати до неповнолітніх названі вище заходи суд може лише за умови тісної взаємодії з відповідними соціальними службами та активної участі в них сім'ї неповнолітнього. При цьому слід урахувати й те, що вирішення цього питання можливе лише при дотриманні норм кримінального процесу. Тому йдеться саме про створення ювенальних судів, для яких неповнолітній буде не об'єктом для кримінального примусу, а суб'єктом реабілітації, що дасть можливість запобігти вчиненню повторних правопорушень.

Висновки. Ювенальна юстиція вирішує не проблему неповнолітніх у цілому, а конкретну проблему неповнолітнього правопорушника в певній ситуації. Проте таке правосуддя має ґрунтуватися не на поблажливому ставленні до неповнолітнього правопорушника, а на з'ясуванні причин його неправомірної поведінки та пошуку ефективних способів впливу на винних осіб з урахуванням їх вікових особливостей [4, с. 42].

Тому, варто погодитись з думкою голови Верховного Суду України, що створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні дозволило б ефективно виявляти ті глибинні процеси, які породжують злочинність неповнолітніх, адекватно реагувати на них, запобігати злочину, здійснювати правовий вплив на неповнолітніх, що вчинили суспільно небезпечні діяння, та на осіб, які сприяли антисоціальної поведінці підлітків, забезпечити соціальну реабілітацію неповнолітніх правопорушників та адаптацію їх у суспільстві [3, с. 4].

Список використаних джерел

1. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2004 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 23-34.
2. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н. М. Крестовська. – Одеса : Одеська національна юридична академія, 2008. – 42 с.
3. Маляренко В. Т. У Президії Верховного Суду України, у Раді Суддів України / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 4.
4. Мачужак Я., Лавровська І. Формування системи ювенальної юстиції в Україні: перспективи створення ювенальних судів / Я. Мачужак, І. Лавровська // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 7. – С. 39-42.
5. Створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 2-3.
6. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mvs.gov.ua.

Стеблинская О. С. Некоторые вопросы внедрения ювенальной юстиции в Украине

В статье исследуются некоторые вопросы внедрения ювенальных судов в Украине и их место в системе субъектов по предотвращению делинквентности несовершеннолетних.

Ключевые слова: *девиантное поведение, делинквентность, преступность несовершеннолетних, превентивные меры, ювенальная юстиция.*

Steblynska O. S. Some questions of introduction of Juvenal justice in Ukraine

In the article analysed question in relation to introduction and activity of juvenal justice as a subject of prevention an addictive conduct minors.

Key words: *deviant behavior, delinquency, juvenal delinquency, preventive measures, juvenal justice.*

